

УДК 130.2(=161.2):[793.31:7.071.1

DOI: 10.31866/2616-7646.6.1.2023.283719

**АРХЕТИПИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
В БАЛЕТМЕЙСТЕРСЬКІЙ
СПАДЩИНІ ПАВЛА ВІРСЬКОГО** **UKRAINIAN
CULTURE ARCHETYPES
IN PAVLO VIRSKYI BALLET
MASTER HERITAGE**

Козинко Лілія Леонідівна,

кандидат мистецтвознавства, доцент,
Національний університет фізичного
виховання і спорту України,
Київ, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-0951-111X>,
Lilya_koz@ukr.net

Liliia Kozynko,

PhD in Art Studies, Associate Professor,
National University of Ukraine on Physical
Education and Sport,
Kyiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-0951-111X>,
Lilya_koz@ukr.net

Анотація

Мета статті – проаналізувати особливості втілення архетипів української культури в балетмейстерській спадщині Павла Вірського. **Методологія.** У дослідженні застосовано історико-хронологічний підхід, методи історичний, теоретичний, системний, аналітичний, дедуктивний, індуктивний та узагальнення. **Наукова новизна.** У статті вперше проаналізовано особливості балетмейстерського методу та балетмейстерської спадщини Павла Вірського крізь призму архетипів української культури. **Висновки.** Архетип являє собою певні символічні схеми «колективного підсвідомого», які виступають глибинно-сутнісними основами нації та проявляються в різних сферах людського існування, трансформуючись із часом у нові форми. Кожна нація має національні культурні архетипи, які зберігаються в пам'яті етносу та спричиняють його прогрес, базуючись на глибинній основі. Зважаючи на дослідження фрагментів біографії П. Вірського та його інтерв'ю, вважаємо, що архетипи української культури присутні не лише у творчості, а й притаманні особистості балетмейстера. По-перше, без наявності означених архетипів у автора втілити їх на сцені було б неможливо. По-друге, в особистості балетмейстера можна виявити такі архетипи, як едукативність, глибинний оптимізм, цінність особи, особиста свобода, кордоцентризм та ін. Попри те, що особистість П. Вірсько-

Abstract

The purpose of the article is to analyze the peculiarities of the embodiment of Ukrainian cultural archetypes in the ballet master heritage of Pavlo Virskyi. **Research methodology.** The study applies a historical and chronological approach, historical, theoretical, systematic, analytical, deductive, inductive and generalization methods. **Scientific novelty.** For the first time, the article analyzes the peculiarities of the ballet master method and the ballet master heritage of Pavlo Virskyi through the prism of the archetypes of Ukrainian culture. **Conclusions.** The archetype represents certain symbolic schemes of the “collective subconscious”, which act as the deep and essential foundations of the nation and are manifested in various spheres of human existence, transforming over time into new forms. Every nation has national cultural archetypes that are preserved in the memory of the ethnic group and cause its progress based on a deep foundation. Given the study of fragments of P. Virskyi's biography and his interviews, we believe that the archetypes of Ukrainian culture are present not only in his work but also inherent in the ballet master's personality. Firstly, without the presence of certain archetypes in the personality of the author, it would not be possible to embody them on stage. Secondly, archetypes such as educativeness, profound optimism, personal value, personal freedom, cordocentrism, etc. can be

го до сьогодні залишається недостатньо вивченою, можна припустити наявність у ній ряду архетипів. Сьогодні балетмейстерська спадщина П. Вірського вражає всіх злободенністю, глибиною та сучасністю ідей, що свідчить про наявність у постановках всеосяжних архетипів української культури. У результаті аналізу постановок балетмейстера було встановлено розкриття у них таких архетипів української культури: архетип глибинного оптимізму, архетип обрядовості, архетип особистої свободи, архетип природи, архетип гри з долею, архетип Матері тощо. Водночас слід наголосити на необхідності продовження розвідок з означеної проблематики.

Ключові слова:

архетип; архетипи української культури; Павло Вірський; танець; хореографія; балетмейстер; балетмейстерська спадщина.

found in the ballet master's personality. Despite the fact that the personality of P. Virskyi remains insufficiently studied to this day, we can assume the presence of a number of archetypes in it. Today, P. Virskyi's choreographic heritage impresses everyone with its topicality, depth and modernity of ideas, which indicates the presence of deep archetypes of Ukrainian culture in the productions. The analysis of the choreographer's productions has revealed the following archetypes of Ukrainian culture: the archetype of profound optimism, the archetype of ritual, the archetype of personal freedom, the archetype of nature, the archetype of playing with fate, the archetype of the Mother, etc. At the same time, it should be emphasized that further research on this issue is needed.

Keywords:

archetype; Ukrainian culture archetypes; Pavlo Virskyi; dance; choreography; choreographer; ballet master's heritage.

Актуальність теми дослідження. Сьогодні спостерігається активізація зацікавленості представників гуманітарних та природничих наук архетипами різних культур. Пояснюється це, зокрема, можливістю зрозуміти досліджувані наукові явища, виходячи із глибинного сенсу, закладеного в результатах генези та розвитку певного етносу. Припустивши, що початково культури первісних племен були певним чином схожими, а сьогодні ми маємо широке культурне різноманіття, то цілком логічно, що мали існувати певні чинники, які сприяли формуванню тієї чи іншої культури. Такими чинниками наразі вважають архетипи культури, а творчість митців можна розглядати крізь призму архетипів культури їхніх країни. Зважаючи на це, з одного боку, розуміння архетипів української культури дає можливість глибоко зрозуміти культурні особливості етносу, а з іншого – проаналізувати творчу діяльність митців та виокремити архетипи культури як глибинні основи національної культури. З огляду на це, варто приділити увагу балетмейстерській спадщині одного з найвизначніших митців української хореографії Павла Вірського та проаналізувати особливості збереження архетипів української культури у його творчості.

Аналіз останніх досліджень. Питання архетипів культури цікавило науковців досить тривалий час, але одним із перших його виокремив К. Юнг. Під архетипами він розумів кореляти інстинктів, які є інваріантними для усіх часів та культур (Ярошовець, 2006, с. 969), тобто є колективним підсвідомим, притаманним кожній нації, де свідоме та несвідоме взаємодіють і доповнюють одне одного. За твердженням К. Юнга, сукупність архетипів «як вроджений людині досвід минулих поколінь, виступає основою духовного життя... Архетипи знаходять свій

прояв у міфах, релігіях, фольклорі, художній творчості, сновидіннях, невротичних симптомах і т. д.» (Ярошовець, 2006, с. 969).

Українські науковці проблемою архетипів почали активно займатися у 90-х рр. ХХ століття. Слід зауважити, що звернення до українських ментальних особливостей простежуються в українській філософії та літературі упродовж тривалого часу в творах Д. Антоновича, М. Костомарова, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, В. Підмогильного, О. Потебні, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, Лесі Українки, Д. Чижевського, Т. Шевченка, П. Юркевича та ін. Серед українських філософів, які приділяли увагу питанню національних архетипів, неможливо оминати увагою С. Кримського (2001). Також проблемою архетипів займалися Л. Гоц, О. Гуцуляк, І. Балтазюк (2020), О. Бичковьяк (2020), Л. Дяченко, О. Колесник, Н. Лисюк, О. Ливинська, С. Маленко, І. Процик (2011), О. Сліпушко, В. Ятченко та ін. Водночас дослідження архетипів української культури в хореографічному мистецтві наразі не проводилось.

Справжнім хореографічним феноменом стала балетмейстерська творчість Павла Вірського – реформатора української народно-сценічної хореографії. До дослідження його творчості зверталися П. Бондарчук (2003), Г. Боримська (1974), Ю. Станішевський (1962, 2002а, 2002b), Л. Козиренко (1967), В. Литвиненко (2007), В. Туркевич (1999), В. Шумілова (2021) та ін. Вони торкалися багатьох аспектів діяльності митця: біографічних, балетмейстерських, реформаторських та ін. Проте аналіз балетмейстерської спадщини П. Вірського з огляду виявлення архетипів української культури в ній досі не проводився.

Мета статті – проаналізувати особливості втілення архетипів української культури в балетмейстерській спадщині Павла Вірського.

Виклад основного матеріалу. Першим, на чому слід зупинити увагу в рамках нашого дослідження, є розгляд дефініції «архетипи» та виокремлення архетипів, притаманних українській культурі. Процес формування архетипів національної культури відбувається в результаті міжособистісної комунікації будь-якої нації. За твердженням С. Кримського (2001), який приділяв багато уваги питанням національних архетипів, «архетіпи (грец. ἀρχή – початок, походження; тиров – відбиток, форма, зразок) – у широкому розумінні – наскрізні символічні структури культури, що асоціюють певний тематичний матеріал свідомого та підсвідомого функціонування людських цінностей. Архетипи можна розглядати як певні інваріантні (постійні) структури культури, що в тому чи іншому варіантно-образному втіленні проходять через увесь масив історії культури... Своєю символічністю архетипи відрізняються від філософських категорій, які репрезентують загальні роди предметного буття та його змістове уявлення через універсальні поняття, тобто виступають як найширші рубрикації природи, суспільства та мислення. Архетипи специфіковані лише відносно культури (а не буття загалом) як ті семіотичні утворення, що мають ціннісне наповнення. З ідейно-змістового боку свого символізму архетипи є пресупозиціями, тобто схильностями до реалізації певних образів чи ідей, прототипами або можливостями здійснення цих ідей в культурних процесах».

Архетипи притаманні кожній нації і є певними символічними схемами так званого «колективного підсвідомого», вони виступають глибинно-сутнісними основами нації та проявляються в різних сферах людського існування, поступово трансформуючись у нові форми. Будь-яка національна культура є творчим пере-

осмисленням, переробкою та осучасненням основних національних архетипів, які характеризують розвиток соціокультурних явищ. Філософи С. Кримський та Ю. Павленко (2007) вважають, що архетипи «не заперечують соціального та культурного прогресу, а навпаки, виступають показником фундаментальності його результатів» (с. 215), оскільки чим ґрунтовнішим є досягнення, тим триваліше воно зберігається в пам'яті етносу. Пізнання, розуміння та передача архетипів є необхідною умовою і основним способом зв'язку та історичного розвитку культури. Заразом реконструкція архетипів набуває актуального значення і допомагає оцінювати культурні процеси як національні феномени.

За твердженням С. Кримського та Ю. Павленка (2007), архетипи певних національних культур не є певними «духовними генами», а скоріше схильностями та тенденціями, які в різні епохи реалізуються через певні образи, які відрізняються засобами вираження, але утворюють певні прототипи або можуть бути відновлені як певні прототипи (с. 215). Тобто національні архетипи реалізуються в певному баченні, яке завдяки перетворенню минулого у символи за допомогою цих створених символів окреслює сенс майбутнього. Саме тому реконструкція та розуміння архетипів допомагає оцінити певні культурні процеси як національні феномени.

Такої ж думки дотримується і Н. Хамітов (2003): «...архетип національної культури – це світоглядна основа, на якій базується культурно значуща творчість будь-якого представника нації, а також її переживання». Тобто розуміння основних національних архетипів дозволяє осмислити особливості національної культури загалом та визначити її специфічність як частини світової культури зокрема.

Досліджуючи онтологічні особливості української культури, С. Кримський та Ю. Павленко (2007) серед її основних архетипів визначають:

- «філософію серця» (як основу людяності; принцип індивідуальності та орган відчуття Бога; як джерело надії тощо);
- архетип софійності (трактування реальних речей не тільки виходячи з їх природного стану, а й як символу Божої Премудрості);
- архетип природи (органічний зв'язок природи та людини; материнське родове начало);
- архетип Слова (проголошують слово даром Святого Духу та виявом Премудрості Божої). Як наголошують автори, «слово в духовному житті України завжди вважалось початком вільної думки та вільної людини» (с. 225);
- архетип етичної цінності особи – безпосередньо виходить із попереднього архетипу Слова та набуває центрального значення в українській культурі ще з часів Київської Русі з найяскравішим розквітом у часи козацтва;
- гру з долею (асоціюється з життєвою буденністю) чи нечистою силою (сповнена гумору, сакральна тема) (Кримський & Павленко, 2007).

Зазначимо, що архетип природи набув найширшого розкриття в українському фольклорі загалом та хореографічному фольклорі зокрема. Саме в архетип природи входять широко відомі нам символи сонця, зірок, зорі, роси, калини, того, що одночасно в багатьох випадках пов'язано із символом жіночого начала буття.

Н. Хамітов (2003) зазначає деякі інші архетипи: персоналізм (за яким цінність персони не заперечує цінності навколишнього суспільного життя), світоглядну толерантність (повага до чужого та акцент на моментах єдності; здатність при-

ймати у свою культуру ціннісні установки інших народів), світоглядна синтетичність (постає запорукою виходу української ментальності та культури на світову арену як результат світоглядної толерантності та персоналізму в єдності), кордоцентризм (домінанта «серця» та чуттєвого над раціональним) та глибинний оптимізм (проявляється у специфічному гуморі українців та самоіронії).

О. Гордійчук (2018) на основі аналізу наукових джерел серед основних архетипів української культури визначає: архетип Землі, який має значний вплив на формування психологічного оптимізму українців, гармонійного світовідчуття завдяки сприятливим природним умовам; архетип особистої свободи, який є фундаментом волелюбного духу та несприйняття нав'язаного ззовні авторитету, сподівання на ініціативу, силу, розум та здібності; архетип Матері, який виявляє шанобливе ставлення до жінки та визнає її провідну роль у суспільстві; архетип долі – впевненість у тому, що все відбувається так, як має бути; архетип домінування минулого над майбутнім, що спричиняє прихильність до міфологізації та ідеалізації минулого і розвиток історичної пам'яті народу; архетип бідності – постає як захисна реакція від чужоземного пограбування, фізичного знищення чи поневолення; архетип рівності синів і доньок Матері-Батьківщини – сприяє втіленню демократичних засад, зумовлює відсутність права майорату та зосередженість на почуттях і толерантності; архетип едукативності – шанобливе ставлення до навчання, переконаність у тому, що завдяки навчанню можна змінити життя; архетип обрядовості – основа домінування краси над буденністю, бажання жити в кращих умовах (с. 17–18).

Звісно, архетипи української культури аналізували й інші дослідники, але в рамках нашого дослідження розглянутих вище класифікацій достатньо для того, щоб визначити основні, придатні для аналізу процесів, що розгортаються в хореографічній культурі України. Серед них: «філософія серця», або кардіоцентризм; архетип природи; архетип цінності людини, або персоналізм; архетип гри з долею чи нечистою силою; глибинний оптимізм; архетип особистої свободи; архетип жінки; архетип долі; архетип бідності; архетип обрядовості; архетип едукативності тощо. Враховуючи те, що національні культурні архетипи є категорією суто ментальною, їхня матеріалізація та візуалізація можуть здійснюватися завдяки творчості людини. Процес переходу уявного в матеріальне вимагає опредмечування. Танець є одним із таких видів опредмечування, а скоріше візуалізації архетипів національної культури України.

З метою підтвердження наведеної тези звернемося до аналізу балетмейстерської спадщини Павла Вірського для виявлення архетипів української культури в ній.

Приділимо певну увагу біографії митця в актуальних для нашого дослідження аспектах. Народився Павло Вірський 25 лютого 1905 року у дворянській родині в м. Одеса (Вернигор & Досенко, 2012; Станішевський, 2005). Виховувала дітей (у Павла був брат Олексій) спочатку мати Олімпіада Олексіївна, яка отримала освіту в Інституті шляхетних дівчат. Згодом Павло отримував освіту в престижній в ті часи Рішельєвській гімназії. Тут вивчали математику, фізику, іноземні мови, музику та ін. Батько і дідусь П. Вірського займались банківською справою (хоча батько був інженером), тому передбачалось, що і він наслідує їхню справу. Натомість Павло більше схилився до музики, якій надавав перевагу в гімназії. Заплановане навчання в Німеччині не відбулось через жовтневий переворот 1917 року. Попри

доволі скрутні обставини П. Вірський вступає до Одеського музично-драматичного училища у 1923 році, а потім стає танцівником Одеського театру опери та балету (Вернигор & Досенко, 2012). Відомо, що творча діяльність цього театру була доволі експериментальною, особливо за часів роботи там К. Голейзовського.

Все викладене вплинуло на формування світогляду Павла Павловича. Його прагнення навчатись, щонайменше вивчати особливості балетмейстерської діяльності та фольклор, розширювати підходи до творчої постановочної роботи не припинялись усе життя. Водночас підхід до постановочної роботи у балетмейстера змінювався. Якщо на початку творчості він прагнув детально передавати всі задуми автора та особливості побуту (як-от при створенні танцю запорожців в опері «Тарас Бульба» (*«Секрети» творчества*, б.д.), то надалі наголошував на необхідності їх творчої інтерпретації. Як Павло Павлович зазначав в інтерв'ю, «в мистецтві неможливо роботу перетворювати на механічне накопичування суми знань. Пізнання матеріалу можливе до певної межі. Надмірне занурення в подробиці відводить від головного, заважає розкрити своє бачення життя, своє світовідчуття. А без авторської неповторності, без пристрасного вираження немає справжнього впливу мистецтва» (*«Секрети» творчества*, б.д.).

Окреслений етап біографії балетмейстера наштовхує на думку про існування архетипів едукативності, світоглядної толерантності, глибинного оптимізму, обрядовості тощо у світогляді балетмейстера, що не могло не позначитись на його подальшій творчості. На нашу думку, митець може передати та розкрити лиш те, чим наповнений сам. Тому можна припустити, що означені архетипи на підсвідомому, а можливо, і свідомому рівні були притаманні особистості П. Вірського.

Підходячи до аналізу архетипів, закладених у постановках балетмейстера, варто зазначити, що на підтвердження своїх аргументів ми залучили думки П. Вірського, трансльовані ним у фільмі «Народження танцю» та в інтерв'ю. Одним із перших хочемо розглянути архетип глибинного оптимізму, оскільки він, можливо, найяскравіше представлений у творчості Павла Павловича. Балетмейстер стверджував: «В танцях та хореографічних картинах ми завжди прагнули оспівувати радість людського існування і велику силу, красу та оптимізм волелюбного українського народу» (Churpita, 2021). У цьому твердженні мова йде ще про один архетип – особиста свобода. Хоча в багатьох постановках переплітаються групи глибинних архетипів української культури, як, наприклад, у постановці «Чумацькі радощі» або «Вісім ніг на одну пару чобіт» – танці, вирішеному в жанрі трагікомедії. У останньому номері глибинний оптимізм поєднується з архетипом бідності, адже розкриває тему чотирьох бідняків, які в складчину придбали одну пару чобіт на всіх. Характери кожного персонажа прописані досить детально та розкривають оптимізм і радість від купівлі чобіт, які для бідняків були занадто дорогими, аж до фінального моменту, в якому чоботи було пошкоджено одним із персонажів.

Архетип глибинного оптимізму виражений у цілому ряді інших постановок ансамблю. Тут і «Хміль», і «Повзунець», і «Ляльки», і «Ой, під вишнею», і «Подольночка». Елементи гумору присутні в окремих сценах танцю «Запорожці». Павло Павлович наголошував: «Почуття гумору притаманне українському народу, якщо подивитись пісні, жарти, казки, літературу, класичну літературу, то без гумору не

існує жоден твір... Гумор це схильність, я вже не кажу про талант, але безперечно схильність кожної людини» (Churpita, 2021).

Аналізуючи названі танці, зазначимо, що в них присутні групи архетипів. Так, у танці «Ляльки» використано елементи старовинного вертепу. Загалом вертепна драма була популярним явищем на теренах України і підпорядковувалася певним законам. Перша частина вертепної драми розгорталась на релігійний сюжет, друга на побутовий та розкривала ключові моменти життя українців відповідного сторіччя. Як зазначав О. Воропай (1958), «вертепна драма складається з двох частин: різдвяної драми і механічно приєднаної сатирично-побутової інтермедії» (с. 88). Саме тому можна стверджувати про наявність архетипу обрядовості у цій постановці.

Схожою за сюжетом є постановка танцю «Ой, під вишнею», в якому використано однойменну фольклорну пісню зі злободенним сюжетом – спілкування старого чоловіка та молодої дружини. На теренах України доволі часто обігрувався зазначений сюжет, адже нерідкими були випадки, коли дівчат видавали заміж за заможного нелюбів. Не можна говорити, що це питання є суто українським, воно притаманне усім народам світу, але саме на українських теренах відбувалось активне висміювання означеного сюжету у фольклорній творчості, насамперед піснях. Головним чином старий чоловік є не трагедією для молодої жінки, «...а навпаки, стає об'єктом насмішок, бо дружина його обдурює, ходить на танці, гуляє з молодими» (М. Лановик & З. Лановик, 2005, с. 336). Відповідного гумористичного забарвлення набув і номер у постановці П. Вірського, але з іншим сюжетом – залицання похилого чоловіка до молодої дівчини. У постановці присутній і третій образ – Козака, мужнього та молодого, який і є коханим дівчини. Нашою метою наразі є не розкриття сюжету постановки, а виокремлення архетипів у цьому номері. Крім архетипів глибинного оптимізму та обрядовості, тут присутній архетип особистої свободи та архетип Матері як шанобливе ставлення до жінки.

Тотожні архетипи присутні в постановці «Хміль». Як наголошує В. Литвиненко (2007), «музична обробка відомої мелодія “Ой, хмелю ж, мій хмелю” не просто вказує на характер героїв, їх взаємостосунки, але і відкриває важливу сторону епохи й особистості. Вона повертає в минуле, порівнює з теперішнім, фіксує непередбачені ситуації, відгукуєчись в серцях сучасного глядача» (с. 45). Загалом, якщо говорити про народну традицію, то хміль – це символ хлопця-гульця (М. Лановик & З. Лановик, 2005, с. 329), що певним чином і розкривається в постановці П. Вірського. У танці тонкий гумор поєднано з героїкою, жіночністю із мужністю, розкриваються названі архетипи в новому ракурсі. Також тут присутній архетип природи через зображення хмелю, що підтверджує традицію, притаманну народній творчості, а саме – оживлення або символізація природи в образах людей.

Узагальнюючи інформацію про постановки на гумористичну тематику, слід підкреслити приналежність гумору як риси характеру самому Павлу Павловичу, що певною мірою підтверджує нашу думку про притаманність основних архетипів української культури автору: «Загалом, слід сказати, що без цієї якості ставити гумористичні твори, комедії важко. Дуже важко. А коли його немає, це як гроші, коли їх немає – нічого не зробиш» (Churpita, 2021).

Окрему увагу слід приділити аналізу номерів на героїчну тематику: «Запорожці», «Про що верба плаче» та ін. У цих постановках також присутні кілька архетипів української культури. Розглянемо цю підгрупу на прикладі танцю «Запо-

рожці». У постановці присутній зазначений вище архетип глибинного оптимізму, розкритий у гумористичних сценах другої частини постановки. Павло Павлович зазначав: «І слід сказати, що цілий ряд номерів навіть героїчного плану у нас включає момент гумористичний, комедійний» (Churpita, 2021). Також присутній архетип особистої свободи, розкритий у сценах тренувань і танці загалом, адже Військо Запорізьке і символізувало свободолюбність українського народу, його силу та відважність, нескореність. Можна припустити, що до перерахованих слід додати і архетип гри з долею (архетип долі).

Козацтво як явище є унікальним, навколо нього досі точаться суперечки, зокрема, піднімаються проблеми його походження, впливу на становлення української державності та ін. Так, П. Кралюк (2016) вказує на три гіпотези походження козацтва: тюркську, слов'янську, боярську, які можуть також поєднуватись. Інші науковці висувають широке коло гіпотез, серед яких: хозарська, чорно-клубоцька, черкаська, татарська, автохтонна, болохівська, захисна та ін. (Бойко, 2001). Сьогодні активно проводяться розвідки з різних аспектів історії та культури козацтва. Для нас важливо, що козаки були вільними людьми, які приходили з території України та інших держав на Січ та захищали країну від нападів ворогів. Крім того, їх могли винаймати задля захисту інтересів інших держав. Козаки мали свої доволі суворі закони, згідно з якими приймали молодь у лави козацтва, обирали гетьмана, діяли в різноманітних ситуаціях на Січі. Але передусім це були люди військового вишколу, які постійно стикались із непередбачуваними подіями на полі бою. Можемо припустити, що в такі моменти вони як люди глибоко віруючі віддавали свої життя на волю Божу. Саме тому ми вважаємо, що архетип гри з долею або архетип долі можна застосовувати, говорячи про козацтво загалом. Що ж до постановки Павла Павловича, то, за його словами, вдалою стала лише третя спроба втілення теми козацтва (*«Секрети» творчества*, б.д.). Попереднім двом, на думку автора, не вистачало емоційності, яка була замінена ретельним відтворенням побуту. Лише з появою авторської неповторності, темпераменту і вихору почуттів постановка набула переконливості та справжньої сили впливу мистецтва (*«Секрети» творчества*, б.д.). Результатом поєднання усіх пошуків балетмейстера при постановці танцю «Запорожці» та глибинного сенсу архетипів української культури став шедевр хореографічного мистецтва, який досі є взірцем для різних поколінь хореографів.

Говорячи про інші постановки Павла Павловича, слід зазначити, що і в них присутні архетипи української культури. Особливо актуально їх дослідити у танці «Гопак», чому слід приділити окрему розвідку.

Наукова новизна. У статті вперше проаналізовано особливості балетмейстерського методу та балетмейстерської спадщини Павла Вірського крізь призму архетипів української культури.

Висновки. Говорячи про культуру певного народу, ми стикаємось із поняттям архетипів, які глибоко укорінені в ній та передаються з покоління в покоління. Процес формування архетипів національної культури здійснюється в ході міжособистісної комунікації певної нації. Архетип представляє собою певні символічні схеми «колективного підсвідомого», які виступають глибинно-сутнісними основами нації та проявляються в різних сферах людського існування, трансформуючись із часом у нові форми. Кожна нація має національні культурні архетипи,

які зберігаються в пам'яті етносу та спричиняють його прогрес, базуючись на глибинній основі.

С. Кримський (2001) серед архетипів української культури виділяє «філософію серця», архетип софійності, архетип природи, архетип Слова, архетип етичної цінності особи, гру з долею чи нечистою силою тощо. Н. Хамітов (2003) зупиняє свою увагу на таких архетипах: персоналізм, світоглядна толерантність, світоглядна синтетичність, кордоцентризм та глибинний оптимізм. О. Гордійчук (2018) визначає такі архетипи української культури: архетип Землі, архетип особистої свободи, архетип Матері, архетип долі, архетип домінування минулого над майбутнім, архетип бідності, архетип рівності синів і доньок Матері-Батьківщини, архетип едукативності, архетип обрядовості.

Досліджуючи фрагменти біографії Павла Вірського та інтерв'ю постановника, можна припустити, що архетипи української культури присутні не лише в творчості, а й притаманні самій особистості балетмейстера. По-перше, без наявності означених архетипів у автора втілити їх на сцені було б неможливо. По-друге, аналіз наявної літератури дає підстави виявити в особистості балетмейстера такі архетипи, як едукативність (у вивченні мистецтва та фольклору як України, так і світу), глибинний оптимізм, цінність особи, особиста свобода, кордоцентризм та ін. Попри те, що особистість П. Вірського до сьогодні залишається недостатньо вивченою, можна припустити наявність у ній ряду архетипів.

Сьогодні балетмейстерська спадщина П. Вірського вражає всіх злободенністю, глибиною та сучасністю ідей, і це наштовхує на думку про наявність у творах митця чогось глибшого, ніж просто сюжет та розроблена композиція. Цим глибинним, що багатьма авторами характеризується як дослідження традицій, і є виявлення «колективного підсвідомого», а саме – глибинних архетипів української культури в постановках Павла Вірського. Робота над кожним твором супроводжувалась пошуками, аналізом, змінами, допоки не з'являвся варіант, який влаштовував автора. Такі пошуки давали можливість на основі глибокого аналізу, підсвідомого володіння архетипами та знаннями, здобутими в галузі хореографічного мистецтва, задумати та втілити глибинні архетипи української культури в опредмеченому вигляді зримої хореографічної постановки. Навряд це був повністю свідомий процес, і зараз із плином часу, намагаючись розгадати секрет творчості Генія, ми можемо висунути таке припущення. Що ж до архетипів української культури, що в результаті аналізу ми виявили в балетмейстерській творчості Павла Вірського, слід виокремити такі: архетип глибинного оптимізму, архетип обрядовості, архетип особистої свободи, архетип природи, архетип гри з долею, архетип Матері та ін.

Підсумовуючи, слід наголосити на необхідності подальших досліджень творчості Генія українського танцю – Павла Павловича Вірського та інших балетмейстерів задля глибшого розуміння феномену їхньої творчості, розвитку і популяризації в нашій країні та по всьому світу української культури загалом та танцювальної зокрема.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Балтазюк, І. В. (2020). Роль архетипів у збереженні національної ідентичності. In *ЛОГОС: Theoretical and empirical scientific research: concept and trends* [Conference proceedings] (Vol. 1, pp. 125–127). <https://doi.org/10.36074/24.07.2020.v4.37>
- Бичков'як, О. В. (2020). Основні архетипи українського менталітету та їх вплив на реалії сьогодення. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*, 31(70), 2, 80–84. <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/2.14>
- Бойко, О. Д. (2001). *Історія України* (2-ге вид.). Академія.
- Бондарчук, П. М. (2003). Вірський Павло Павлович. В *Енциклопедія історії України* (Т. 1, с. 575). Наукова думка. <http://history.org.ua/LiberUA/ehu/1.pdf>
- Боримська, Г. В. (1974). *Самоцвіти українського танцю*. Мистецтво.
- Вернигор, Ю. В., & Досенко, Є. І. (Упоряд.). (2012). *Павло Вірський*. Нова Книга.
- Воропай, О. (1958). *Звичаї нашого народу* (Т. 1). Українське видавництво.
- Гордійчук, О. (2018). Архетипи української ментальності: соціально-філософський аналіз. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*, 1(84), 15–19.
- Козиренко, Л. (1967). *Українські «зірки» і Південний хрест*. Видавництво політичної літератури України.
- Кралюк, П. М. (2016). *Козацька міфологія України: творці та епігони*. Фоліо.
- Кримський, С. Б. (2001). Архетипи. В *Енциклопедія Сучасної України* (Т. 1). Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-44787>
- Кримський, С. Б., & Павленко, Ю. В. (2007). *Цивілізаційний розвиток людства*. Фенікс.
- Лановик, М. Б., & Лановик, З. Б. (2005). *Українська усна народна творчість* (3-ге вид.). Знання-Прес.
- Литвиненко, В. А. (2007). *Зразки народної хореографії*. Альтерпрес.
- Процик, І. В. (2011). Архетип і символ: проблеми визначення та взаємодії. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство*, 24(2), 368–377. <https://bit.ly/3MsqybO>
- Станішевський, Ю. (1962). *Павло Павлович Вірський*. Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР.
- Станішевський, Ю. (2002a). *Національна опера України: 2001 – 2011*. Музична Україна.
- Станішевський, Ю. (2002b). *Національний академічний театр опери та балету України імені Тараса Шевченка: історія і сучасність*. Музична Україна.
- Станішевський, Ю. (2005). Вірський Павло Павлович. В *Енциклопедія Сучасної України* (Т. 4). Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-34725>
- «Секрети» творчества – інтерв'ю Павла Павловича Вірського від 24 травня 1969 року. (б.д.). Гопак фест. <http://www.hopakfest.com/pavlo-virskiy/sekreti-iv-tvorchestva.html>
- Туркевич, В. Д. (1999). *Хореографічне мистецтво України у персоналіях* [Біобібліографічний довідник]. Біографічний інститут НАН України.
- Хамітов, Н. (2003). Людина і народ: етноантропологія. В В. Табачковський, М. Булатов, Н. Хамітов, Є. Андрос, А. Дондюк, В. Загороднюк, Г. Ковадло, Г. Шалашенко, & О. Ярош, *Філософія: світ людини* (с. 399–415). Либідь.
- Шумілова, В. В. (2021). Національний заслужений академічний ансамбль танцю України імені П. Вірського як предмет мистецтвознавчого дослідження (2010–2020-ті рр.). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 2, 211–216. <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2021.240067>
- Ярошовець, В. І. (Ред.). (2006). *Історія філософії* [Словник]. Знання України.
- Churpita, N. (2021, 23 июля). *Павел Вирский. Рождение танца* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=O3NX8MEFUHQ&t=4455s>

REFERENCES

- Baltaziuk, I. V. (2020). Rol arkhetyviv u zberezhenni natsionalnoi identychnosti [The role of archetypes in the preservation of national identity]. In *ΛΟΓΟΣ: Theoretical and empirical scientific research: concept and trends* [Conference proceedings] (Vol. 1, pp. 125–127). <https://doi.org/10.36074/24.07.2020.v4.37> [in Ukrainian].
- Boiko, O. D. (2001). *Istoriia Ukrainy* [History of Ukraine] (2nd ed.). Akademiia [in Ukrainian].
- Bondarchuk, P. M. (2003). Virskyyi Pavlo Pavlovych. In *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of the history of Ukraine] (Vol. 1, p. 575). Naukova dumka. <http://history.org.ua/LiberUA/ehu/1.pdf> [in Ukrainian].
- Borymska, H. V. (1974). *Samotsvity ukrainskoho tantsiu* [Gems of Ukrainian dance]. Mystetstvo [in Ukrainian].
- Bychkoviak, O. V. (2020). Osnovni arkhetypy ukrainskoho mentalitetu ta yikh vplyv na realii sohodennia [Main archetypes of the Ukrainian mentality and their impact on the reality of the today]. *Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Historical Sciences*, 31(70), 2, 80–84. <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/2.14> [in Ukrainian].
- Churpita, N. (2021, July 23). *Pavel Virskii. Rozhdenie tantsa* [Pavlo Virskyyi. The birth of dance] [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=O3NX8MEFUHQ&t=4455s> [in Russian].
- Hordiichuk, O. (2018). Arkhetypy ukrainskoi mentalnosti: sotsialno-filosofskyi analiz [The archetypes of the Ukrainian mentality: A socio-philosophical analysis]. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*, 1(84), 15–19 [in Ukrainian].
- Khamitov, N. (2003). Liudyna i narod: etnoantropolohiia [Man and people: Ethnoanthropology]. In V. Tabachkovskyyi, M. Bulatov, N. Khamitov, Ye. Andros, A. Dondiuk, V. Zahorodniuk, H. Kovadlo, H. Shalashenko, & O. Yarosh, *Filosofia: svit liudyny* [Philosophy: The world of man] (pp. 399–415). Lybid [in Ukrainian].
- Kozyrenko, L. (1967). *Ukrainski "zirky" i Pivdennyi khrest* [Ukrainian "stars" and the Southern Cross]. Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy [in Ukrainian].
- Kraliuk, P. M. (2016). *Kozatska mifolohiia Ukrainy: tvortsi ta epihony* [Cossack mythology of Ukraine: Creators and epigones]. Folio [in Ukrainian].
- Krymskyi, S. B. (2001). Arkhetypy [Archetypes]. In *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* [Encyclopedia of Modern Ukraine] (Vol. 1). NASU Institute of Encyclopedic Research. <https://esu.com.ua/article-44787> [in Ukrainian].
- Krymskyi, S. B., & Pavlenko, Yu. V. (2007). *Tsyvilizatsiinyi rozvytok liudstva* [Civilizational development of mankind]. Feniks [in Ukrainian].
- Lanovyk, M. B., & Lanovyk, Z. B. (2005). *Ukrainska usna narodna tvorchohita* [Ukrainian oral folk art] (3rd ed.). Znannia-Pres [in Ukrainian].
- Lytvynenko, V. A. (2007). *Zrazky narodnoi khoreohrafii* [Samples of folk choreography]. Alterpres [in Ukrainian].
- Protsyk, I. V. (2011). Arkhetyp i symbol: problemy vyznachennia ta vzaiemodii [Archetype and symbol: problems of definition and interaction]. *Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Seriia: Lihvistyka i literaturoznavstvo*, 24(2), 368–377. <https://bit.ly/3MsqybO> [in Ukrainian].
- "Sekrety" tvorchestva – interv'iu Pavla Pavlovycha Virskoho vid 24 travnia 1969 roku ["Secrets" of creativity – an interview of Pavlo Pavlovych Virskyyi from May 24, 1969]. (n.d.). Hopak fest. <http://www.hopakfest.com/pavlo-virskiy/sekrety-i-tvorchestva.html> [in Russian].
- Shumilova, V. V. (2021). Natsionalnyi zasluhzhenyi akademichnyi ansambl tantsiu Ukrainy imeni P. Virskoho yak predmet mystetstvoznavchoho doslidzhennia (2010–2020-ti rr.) [The Virskyyi Ukrainian National Dance Company in the scope of the art research (between 2010–2020 years)]. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, 2, 211–216. <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2021.240067> [in Ukrainian].

- Stanishevskiy, Yu. (1962). *Pavlo Pavlovych Virskiyi*. Derzhavne vydavnytstvo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi literatury URSR [in Ukrainian].
- Stanishevskiy, Yu. (2002a). *Natsionalna opera Ukrainy: 2001 – 2011* [National Opera of Ukraine: 2001 – 2011]. Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
- Stanishevskiy, Yu. (2002b). *Natsionalnyi akademichniy teatr opery ta baletu Ukrainy imeni Tarasa Shevchenka: istoriia i suchasnist* [Taras Shevchenko National Opera and Ballet Theatre of Ukraine: History and modernity]. Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
- Stanishevskiy, Yu. (2005). Virskiyi Pavlo Pavlovych. In *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* [Encyclopedia of Modern Ukraine] (Vol. 4). NASU Institute of Encyclopedic Research. <https://esu.com.ua/article-34725> [in Ukrainian].
- Turkevych, V. D. (1999). *Khoreorafichne mystetstvo Ukrainy u personaliiakh* [Choreographic art of Ukraine in personalities] [Biobibliographic guide]. Biohrafichniy instytut NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Vernyhor, Yu. V., & Dosenko, Ye. I. (Comps.). (2012). *Pavlo Virskiyi*. Nova Knyha [in Ukrainian].
- Voropai, O. (1958). *Zvychai nashoho narodu* [Customs of our people] (Vol. 1). Ukrainske vydavnytstvo [in Ukrainian].
- Yaroshovets, V. I. (Ed.). (2006). *Istoriia filosofii* [History of philosophy] [Dictionary]. Znannia Ukrainy [in Ukrainian].